

lotxes a son senyor o a sa *dona*», «les sirventes --- portassen a lurs *dones* les capes»), amb altres en què ja sembla el sentit modern: «Evasi portà les capes e les galotxes dels hòmens, e Aloma celles de les *dones*», tanmateix hi pot haver encara un poc de matis reverencial, com quan contrasta allí mateix la intenció virtuosa de la *dona jove* amb el pecat que cercava la *dona veylla*, com sigui que d'aquesta es diu tot seguit que el macip la pren per muller «per ço cor era richa *fembra*».

El cavaller Ramon Llull manté, doncs, encara en vigor, el tracte galant d'anomenar *dona* tot ésser femení digne de respecte i amb un mínim de posició social, que és allò que a la llarga havia de portar a la substitució, catalana i italiana, de FEMINA per DOMINA; però arribava ja el moment en què les *fembres errades*, les *fembres públiques*, les *males fembres* anaven a ser rellevades per les *dones errades*, les *males dones* (exs. de 1526, 1557, 1594 en *AlcM*, § 2). Perquè tanmateix ja en el mateix Llull veiem algun cas en què els descens de *dona* a mera contrapartida de *home* és palpable: «tal *dona* lexa sa filla en casa con va defora, que valria més que la menàs --- e tal home comana son fill a mal nudrit que valria més que'l comanàs a Déu ---», *Doctr.Pu* (cap. 91, § 16, Gili, p. 255; igual en l'ed. *NCL*, 221.112).

També s'observa en Llull l'ús preferent de *dona* per anomenar les 'monges', com continuant la tradició iniciada, com hem vist supra, per Aetheria: «de un honrat monestir de *dones* --- que li trametés dues *dones d'orde* l'endemà, con sa *dona mare* seria a la missa, cor ella volia anar a ella» (on Natana, alhora, emprà *dona* així mateix com a títol reverencial), *Blanq.* (1, 125.27); «consell fo enprès per les *dones* que, en lo capítol, alcuna *dona*, après lo sermó que'l fratre féu del abadesa, consolàs totes les *dones* per alcunes paraules» (*NCL*, 1, 125.27, 143.12). Per altra banda *dona* ha començat també a substituir si no 'muller' almenys 'esposa': «sí-us manda dir Massias l'armità que nul hom en la Questa no mén *dona* ne donzela --- per estas paraulas, romàs que negú no menà sa *dona* ne s'aymia ab él» en la *Questa* de Reixac (15.21).

Dona fou usat també com a mer títol reverent i associat (a la manera del cast. *doña*, port. *dona*, etc.): «la regina *Dona Alienor*», Eiximenis (*Dotzèn*, *NCL*, VI, 90); «la reyna *Dona Blancha*», «la senyora infanta *Dona Theresa*», *Cròn.* del Cerimoniós, 27, 51; cosa que es mantenia encara en l'ús poètic tradicional de l'antiga cançó popular: «Don Joan y *Dona Maria* / tots dos van nèixer ---», *MilàF* (*Romlo.*, 219.1 i passim); i que a Mallorca encara forma part del llenguatge col·loquial «*Dona* Concepció m'ha dat / una bona sobressada», PdAPenya (*IdOr.* 1, 38).

Acabem aquesta part indicant que avui l'extensió geogràfica de l'ús de *dona* se superposa molt precisament amb els límits de la llengua: fins a Eivissa (PzCabr.) i Menorca d'una banda, fins a Alacant i Guardamar per una altra, i fins a les últimes valls ribag. (*las dónas* a Torlarribera en l'Isàvena, 1957; 60

les dónes a Benasc, 1965); pel Nord, Boí, Esterri d'Àneu afronten *dóna* a *énna* o *bénna* dels primers pobles aranesos més enllà del Port de la Bonaigua o el Port de Salau; *akélz dóna* s'afronta a Formiguera de Capcir amb *féna* o *féno* de l'Aude, i a Formiguera diuen també *la dóna* per 'la meva muller' (1960).

En llengua d'oc és FEMINA el que fins avui s'ha mantingut viu pertot com a nom de la persona d'aquest sexe, i DOMINA mantingué el sentit de 'senyora' o 'dama', com a terme de distinció i també com a terme de domini: allà aquest darrer valor amb limitació a la possessió feudal; ço que a la llarga significà l'extinció del mot amb aquest darrer valor i amb la invasió del fr. *dame* en l'altre; en gasc sobreviqué un poc més que en els altres dialectes, sigui en la forma *daune* dels parlars del Nord o en una de més semblant a la catalana en els Pirineus: encara hi ha la *dona de Mincentz* en un doc. bearnès de 1457 (*Cart.* d'Ossau, 7269), però com se veu es tracta de jerarquia feudal.

En els trobadors predomina la forma *domna*, i no és estrany, donada la diferència semàntica i social amb el català, que allí el que s'ha perpetuat sigui la forma DOMINA, amb I, del llatí clàssic. Altrament aquesta variant no ha estat sempre del tot estranya al nostre domini. Sobretot perquè l'empraren amplement els nostres trobadors. Ni els nostres, però, ni els trobadors nadius d'Occitània, no són uniformes en aquest punt: *dona* hi fa concurrència a *domna* en tots ells, per més que aquest predomini; Cerverí de Gironà degué admetre'ls tots dos, però més sovint *domna*, car és la forma que usa el seu ms. més extens i fidel Sg.

Tanmateix en el poema 106, v. 22, un joc de mots exigeix que el poeta vagi usar *dona*; quant als seus dos mss. llenguadocians, en el poema 107, on el mot surt 11 vegades, tenim més raó que en Sg. per desconfiar de la forma dialectal dels mots, i observem que C hi porta sempre *dona* i R *domna* 6 vegades i *dona* 4: és probable que R reflecteixi l'ús del poeta, perquè C és el més innovador dels dos còdexs, i que l'ús uniforme de *dona* obedeixi a la preferència del seu dialecte llenguadocià; en l'altre grans ms. català de Cerverí, el del cançonier d'Urgell, també predomina *domna*, en el *Sermó* v. 168 la comprovo en la fotocòpia; en el *Maldit* també hi ha un cop *dona* (v. 594), però *domna* en els vv. 604 i 580 (comprovat *dōna* en aquest), si bé el ms. de Venècia hi porta *dona*.

És clar que en Cerverí l'ús de *domna* ha d'estar influït pels seus models lingüístics en trobadors occitans; tanmateix sembla que fins en prosa catalana estricta tingué alguna existència aquesta variant, car l'ús de la *Questa* de Reixac és ben català i ben mallorquí, del S. XIV: aquest text fluctua fortament entre les dues formes, i sembla que amb preferència per a *domna* quan és vocatiu (com a terme de reverència) i *dona* quan es parla d'una: amb aquell valor *domna* (algun cop grafiat *dopna*) 16.4, 16.11, 14.26, 18.28, 71.19, 71.29; en contextos com *las donas*, *l'altra dona*, hi ha dotzenes d'exemples de la forma amb *n*-simple en les vint primeres pàgines (encara 71.4,